

ЗАШТИТА НА ПРАВАТА ОД ИНТЕЛЕКТУАЛНА СОПСТВЕНОСТ – ПРЕДУСЛОВ ЗА КРЕАТИВНА, ИНОВАТИВНА И КОНКУРЕНТНА ЕКОНОМИЈА

Политиките за поттикнување на иновативноста и технолошкиот развој кај компаниите како предуслов за поголема конкурентност и раст се неразделни од политиките за заштита на правата од интелектуална сопственост. Во ерата на економија заснована на знаење, соодветната заштита на овие права претставува можност за компаниите да генерираат поголема додадена вредност и профит преку лиценцирање, продажба и комерцијализација на производи и услуги, привлекување инвеститори, пристап до финансирање, спојување на деловни субјекти, пласман на странски пазари итн. На европско ниво, ваквиот „нематеријален капитал“ на МСП веќе придонесува за повеќе од половина од нивната вкупна вредност. Од друга страна, јакнењето на заштитата на правата од интелектуална сопственост на државата и носи предност во привлекувањето странски директни инвестиции и во поттикнувањето на извозот на домашните компании и воопшто унапредување на креативниот потенцијал, во стопанството воопшто и особено во креативните индустрии.

СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА: ТЕКОВНА СОСТОЈБА И КЛУЧНИ ПРЕДИЗВИЦИ

Секторите во кои има интензивна потреба од заштита на интелектуалните права придонесуваат за **42% од БДП и 38% од вработувањата на ниво на ЕУ**. Како резултат на тоа, во текот на последната деценија ЕУ презеде иницијатива за создавање на т.н. [единствен пазар на правата од интелектуална сопственост](#), што претставува процес на хармонизација и поедноставување на постапките за заштита на правата на пан-европско ниво. Клучните аспекти на новодонесеното и изменетото европско акти се однесуваат како на заштита на авторското и сродните права, така и на правата од индустриска сопственост. Во нивната основа се содржат два постулати: **прилагодување кон потребите на единствениот европски дигитален пазар, односно кон новите предизвици што ги поставуваат дигиталните технологии и приближување на пристапот до заштита до малите и средни претпријатија (МСП)**.

Северна Македонија, иако сè уште не е членка на ЕУ, е потписник на Европската патентна конвенција што овозможува единствена пријава за европски патент кој само се валидира во конкретната држава од интерес, со што компаниите имаат можност да регистрираат патент во вкупно 40 европски земји. Имајќи предвид дека ЕУ, односно државите членки како и соседните држави се најголем трговски партнер за Северна Македонија и за извоз и за увоз на стоки и услуги, воспоставувањето единствени правила на европско ниво претставува можност за македонските компании со помал трошок и поедноставена постапка да ја заштитат својата интелектуална сопственост речиси на целата територија на европскиот континент. Освен тоа, од 2022 година на ниво на ЕУ се предвидува воведување на **Единствениот европски патент** што ќе овозможува единствена точка, односно постапка за заштита на патенти и механизам за

решавање на спорови за 25 држави членки, како натамошна насока за поедноставување и зајакнување на процесот на заштита на правата¹.

Во процесот на пристапување кон ЕУ, усогласувањето со правилата за заштита на интелектуална сопственост претставува не само формално барање за транспозиција на директивите и хармонизација со европските правила, стандарди и практики, туку и суштинска неопходност, како за македонските компании да ја зачуваат и зголемат својата конкурентност на европскиот пазар, така и за влезот на странски компании на македонскиот пазар. Односно, тоа е предуслов за интегрирањето и непреченото функционирање на деловните субјекти во рамки на единствениот европски пазар до и по членството во ЕУ на Северна Македонија.

Европската комисија во [Извештајот за напредок на Северна Македонија за 2019](#) година дава детална оценка на состојбата со правата од интелектуална сопственост, што во голема мера се пренесува и во [Извештајот за 2020](#) година. Иако државата се смета за умерено напредната во оваа област, во однос на авторското и сродните права **во извештаите се нотира нецелосна усогласеност со Директивата за колективно управување со правата, што им овозможува на паралелни организации да наплаќаат надомест од авторите, без да имаат одобрение за тоа од Министерството за култура.** Недостатокот на човечки капацитет во соодветното одделение во Министерството како надлежна институција во оваа област се наведува како клучна пречка за поефикасна соработка со останатите национални чинители и меѓународни партнери.

Кога станува збор за правата од индустриска сопственост, нецелосна усогласеност се забележува во однос на Директивата за спроведување и Директивата за трговски тајни. Освен тоа, како сериозен проблем во спроведувањето се наведува и непостоењето на информатички систем за размена на информации меѓу институциите вклучени во спроведувањето на законите и во постапувањето по претставки и пријави за повреда на правата, како и непостоењето на кредибилен статистички систем за пријавите, преземените постапки и крајниот исход.

И покрај тоа, во рамки на постапката за обезбедување заштита на правата од индустриска сопственост во последните години забележано е зголемување на бројот на пријави. За 2019 година, според [националната база на податоци](#) до Државниот завод за индустриска сопственост поднесени се 1099 пријави за патент, од кои 1010 се одобрени, 1471 барања за регистрација на трговска марка, од кои 1118 се одобрени и 36 барања за заштита на индустриски дизајн од кои 24 се одобрени. Овие бројки ги вклучуваат барањата и од македонски и од странски субјекти кои бараат заштита на правата на територијата на Северна Македонија. Додека бројот на пријави за заштита на индустриски дизајн во текот на последните 10 години е релативно непроменет, бројот на патентни пријави е трикратно зголемен од 2010 година, а бројот на пријави за заштита на трговски марки е во пораст од 2017 година кога имало 1268 пријави, иако и претходните години покажуваат релативно стабилно ниво што се движи меѓу 1200-1400 пријави.

¹ Имајќи предвид дека Единствениот европски патент се воведува со постапката за донесување одлуки наречена [зајакната соработка](#), не сите држави членки се обврзани да го прифатат, односно Шпанија и Хрватска во моментот не учествуваат, но имаат опција кога сакаат да се приклучат.

РАМКА НА ЈАВНИ ПОЛИТИКИ

Северна Македонија е членка на Светската организација за интелектуална сопственост, Европската патентна организација и е потписник на најважните меѓународни договори во оваа област, како што се [Париската конвенција](#) за заштита на интелектуална сопственост, [Договорот за трговски марки](#), [Локарнскиот договор](#), [Сингапурскиот договор](#) за трговски марки, [Мадридскиот договор и протокол](#) за меѓународна регистрација на марки, [Бернската конвенција](#) за авторски права и останатите поврзани договори, [Хашкиот договор](#) за индустриски дизајн, Договорот за трговските аспекти на правата од интелектуална сопственост на Светската трговска организација ([ТРИПС](#)), итн.

Усогласувањето со политиките на ЕУ во однос на заштитата на правата од интелектуална сопственост е предмет на [пристапното поглавје 7](#). Имајќи ја предвид стратешката цел на ЕУ да се позиционира како лидер во дигитализацијата и иновациите, како и зголемената стапка на прекршување на правата, особено при увозот на стоки во последните години, оваа област е од големо значење и е темелно уредена. Обврските во поглавје 7, покрај усогласување со прописите во подрачјата авторско и сродно право и права од индустриска сопственост, вклучуваат и мерки за подигнување на свеста, ефикасно спроведување и санкции за прекршителите, како и поврзување во европските бази на податоци, информатички системи и платформи за размена и соработка. Клучните документи на ЕУ ги сочинуваат Директивата за спроведување на права од интелектуална сопственост, Директивата и Регулативата за трговски марки, Директивата и Регулативата за дизајн, Директивата за авторски и сродни права во информатичкото општество, Директивата за трговски тајни и неколку секторски прописи (директиви и регулативи) во областа на медицинските, фармацевтските и биотехнолошките производи.

Националната правна рамка ја сочинуваат:

- [Законот за авторски и сродни права](#) со кој се обезбедува заштита на оригинални авторски дела во областите на литературата, науката и уметноста, како на пример книги, написи, прирачници, брошури, предавања, компјутерски програми, музички композиции, драмски и кореографски дела, фотографии, аудиовизуелни и кинематографски дела, слики, цртежи, скулптури, архитектонски, картографски и топографски дела, дизајн, бази на податоци итн. Авторското и сродните права се стекнуваат со самото создавање на авторското дело и не подлежат на посебна формална постапка за заштита, но законот го уредува управувањето со правата и постапката што може да се преземе во случај на нивна повреда пред надлежните органи.
- [Законот за индустриска сопственост](#), со кој се обезбедува заштита на патенти, индустриски дизајн, трговски марки, географски ознаки и ознаки за потекло. Законот детално ја уредува постапката за обезбедување заштита пред надлежниот орган (Државниот завод за индустриска сопственост) и постапката во случај на повреда на правата.

ОД ДОБРИ ЗАКОНСКИ РЕШЕНИЈА ДО ПОЗИТИВНИ ПРАКТИЧНИ РЕЗУЛТАТИ

Кога станува збор за заштита на правата од интелектуална сопственост, правната рамка во Северна Македонија нуди приближно исто ниво на заштита како правната рамка во државите членки на ЕУ. Но, клучен предуслов за постигнување позначајни резултати во поглед на заштитата на правата, и следствено сите позитивни ефекти кои произлегуваат како резултат на ефикасната заштита, е доследното и ефикасно спроведување на законите. Затоа во рамки на поглавје 7, спроведувањето се следи како одделно подрачје. Спроведувањето подразбира активирање на соодветни механизми за реакција по пријава за повреда на правата, преземање на временски мерки за заштита во услови кога е потребно итно да се реагира за да се спречи предизвикување значителна штета, заплenuвање на фалсификувани и пиратски стоки и ефикасна постапка за покренување одговорност против сторителите. Спроведувањето подразбира меѓуресурсна соработка меѓу Државниот завод за индустриска сопственост како водечка институција, Министерството за култура, Царинската управа, Министерството за внатрешни работи, Државниот пазарен инспекторат, Министерствата за економија, земјоделство и правда, Секретаријатот за европски прашања и Управата за јавни приходи која се остварува во рамки на **Националното координативно тело за интелектуална сопственост**.

Сепак, практичарите кои се вклучени во постапките за пријавување повреда честопати ја наведуваат бавноста на институциите, пред сè судските органи во навремената заштита и намалувањето на штетата што ја трпат носителите на правата. Тоа се должи како на целокупната поставеност на правосудниот систем и постапките, така и на човечките капацитети, односно малиот број судии кои се специјализирани во областа. Освен тоа, се забележува недостиг на повратна информација до подносителите на пријава во врска со исходот на нивните случаи по постапувањето на надлежните институции, како и неможност за натамошно следење на пазарот, односно проверка дали повредата на правата е целосно и во континуитет отстранета.

Освен тоа, малите и средни претпријатија (МСП) често не ја препознаваат вредноста на интелектуалната сопственост што ја создаваат, ја занемаруваат потребата од соодветна заштита или немаат доволно познавања, ресурси и иницијативност да се зафатат со постапката пред надлежните органи. Ниското ниво на свесност е исто така карактеристично и за граѓаните кога станува збор за купувањето и користењето на фалсификувани и пиратски производи и канали за добивање услуги, нивниот незаконски карактер и далекусежните штетни последици по економијата и општеството.

Конкретна област во која се наметнува потребата од ревидирање и зајакнување на заштитата што ја обезбедува законската рамка е информатичката технологија, односно софтверот како авторско дело, особено кога станува збор за [преносните права](#). Имајќи ја предвид [важноста на ИКТ секторот](#) од аспект на додадената вредност што ја генерира за економијата, постојаниот раст во учеството во БДП и особено во извозот на услуги (околу 23%), потребно е обезбедување дополнителни можности за заштита на правата на авторите на компјутерски програми. Тоа е особено значајно во постапките за јавни набавки каде што на површина излегува асиметричниот однос во кој се наоѓаат авторите и софтверските компании, особено помалите, имајќи предвид дека договорниот орган во постапката бара право на

пристап и увид во есенцијалниот дел од софтверското решение, што овозможува негово менување, злоупотреба и понатаму предавање на други ентитети, без одобрување од авторот доколку при следната јавна набавка дојде до промена на давателот на услугите.

ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

Заштитата на правата од интелектуална сопственост треба да се разбере како широк процес на меѓусекторска соработка кој опфаќа многу различни чинители, нивоа, активности и треба континуирано да се унапредува и прилагодува на развојот на новите технологии и општествени појави. Имајќи го предвид фактот што и на ниво на ЕУ уредувањето на оваа област е во постојан развој за поедноставување на правилата и зајакнување на спроведувањето, важно е Северна Македонија во чекор да ги следи новите предизвици и да се усогласува со новите решенија. Воспоставувањето квалитетни законски решенија е важно, но само како прв чекор кој, за да вроди со резултати, неопходно е да биде придружен со сеопфатен пристап во јавните политики, мерки и алатки за ефикасно спроведување и подигнување на свеста. Во тој контекст:

- Имајќи предвид дека Стратегијата за индустриска сопственост 2016-2018 година е застарена, **потребно е донесување на нов стратешки и соодветен акциски документ** во кои би се предвиделе детални мерки за подигнување на свеста за потребата и корисноста од заштитата на правата од интелектуална сопственост, пред сè во поглед на МСП, како и мерки за подобрување на спроведувањето.
- Потребно е да се воведат **информатички систем за размена на информации** кој ќе ги поврзе клучните институции вклучени во Националното координативно тело со цел да се поедностави и забрза постапувањето во случаите на повреда на правата.
- Потребно е да се воведат соодветен **статистички систем** кој би ги документирал постапките покренати од сите надлежни институции со цел следење на развојот во оваа област на подолг рок.
- Потребно е **доусогласување на Законот за индустриска сопственост со Директивата за трговски тајни** со цел јакнење на довербата кај компаниите и правната сигурност.
- Потребно е **доусогласување на Законот за авторски и сродни права со Директивата за колективно управување со правата** со цел уредување и идентификување на легитимни застапници на правата на авторите.
- Имајќи ја предвид стратешката природа на ИКТ индустријата за развојот на целокупната економија, потребно е **обезбедување повисок степен на заштита на софтверот како интелектуална сопственост**, не само преку постојната можност за заштита како авторско дело туку и преку механизми за негова заштита како индустриска сопственост. Дополнително, потребно е подетално уредување на **преносните права во постапките за јавни набавки**.
- Имајќи го предвид меѓуресорскиот карактер кој често е пречка за ефикасно вршење на пропишаните надлежности, неопходно е да се преземат **активности за зголемување на**

видливоста и јакнење на улогата на Националното координативно тело како релевантен чинител за спроведувањето на заштитата на правата.

- Потребно е преземање **конкретни и насочени активности за подигнување на свеста** во однос на ризиците и последиците од трговијата и користењето пиратски и фалсификувани стоки, како во однос на компаниите така и во однос на пошироката јавност.
- Имајќи го предвид ниското ниво на свесност, капацитет и ресурси, неопходно е да се обезбеди **техничка поддршка и субвенционирање на трошоците за заштита на правата за МСП.**

КОРИСТЕНИ ИЗВОРИ

Chamber of Commerce for Information and Communication Technologies – MASIT, June 2020, *ICT INDUSTRY IN NORTH MACEDONIA GENERAL MAPPING REPORT*, https://masit.org.mk/wp-content/uploads/2020/09/masit_report_v1.00.pdf

Christina Angelopoulos, 2011, *EUROPEAN COMMISSION: COMMUNICATION ON A SINGLE MARKET FOR INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS*, European Audiovisual Observatory, <https://merlin.obs.coe.int/article/5796>

European Commission, 2019, *North Macedonia 2019 Report*, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-north-macedonia-report.pdf>

European Commission, 2020, *North Macedonia 2020 Report*, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/north_macedonia_report_2020.pdf

State Office of Intellectual Property, 2020, *Trade Mark Search engine*, <https://www.ippo.gov.mk/Search/TrademarkSearch.aspx>

Ана Крстиновска, април 2020, *Водич за пристапни преговори за членство на Република Северна Македонија во Европската Унија*, ЕВРОТИНК-Центар за европски стратегии, <https://bit.ly/33YTmBV>

Закон за авторско право и сродни права, *Неофицијален пречистен текст*, <https://bit.ly/39Rfnq9>

Закон за индустриска сопственост, *Неофицијален пречистен текст*, <https://bit.ly/3IzVLY5>

Јадранка Дабовиќ-Анастасовска, 2015, *Системот на заштита на правата на интелектуална сопственост како еден од факторите за развој на креативните индустрии – низ призма на програмата Креативна Европа 2014-2020*, ЕВРОПСКО ПРАВО Број 1-2/2015, <https://bit.ly/3mOrLGK>

Документот е изработен во состав на проектот „Промовирање на мултилатерален дијалог и соработка со граѓанскиот сектор, јавните власти, бизнис секторот и медиумите за побрзо прилагодување кон единствениот пазар“ имплементиран од Фондација Претприемачки сервис за млади, финансиран од Шведската агенција за меѓународна развојна соработка (Sida) преку проектот „Нордиска поддршка за напредок на Северна Македонија“, имплементиран од Канцеларијата на Обединетите Нации за проектни услуги (UNOPS).